

Евгениј П. НАУМОВ (Москва)

ДАРБЕНИТЕ ГРАМОТИ НА ДЕЈАНОВИКИ

(Кон анализата на историските извори од крајот на XIV век)

Како што е познато, една од крупните феудални држави што се формирале по распаѓањето на Српско-грчкото царство на Стефан Душан, било кнежевството на Дејановиќи (Драгаши).¹⁾ Исто така, не подлежи на сомнение и тоа, дека за „државата“ на браќата Дејановиќи современата историска наука знае многу повеќе, одошто за соседните кнежевства или за други политички образувања од таа епоха; неоспорно, причината за ова е — во тоа, што за државата на Дејановиќи ни зборуваат разновидни историски извори.²⁾

Така на пример, од зачуваните грамоти на браќата Дејановиќи — Јоан и Константин знаеме многу за прераспределбата на феудалната земјишна сопственост и нивните поседи, за богатите подарувања на земја од самите Дејановиќи и од нивните велможи на разни манастири, а исто така — и за познатите секуларизациони тенденции од тоа време.³⁾ Воедно од некои документи можеме да добиеме мошне важни податоци и за феудал-

¹⁾ Види, на пример: Историја на македонскиот народ, кн. I, Скопје, 1969; Пандевски М. — Стоев Ѓ. Струмица и Струмичко низ историјата. Струмица, 1969; Наумов Е. П. Трагите и остатоците од родословот на Дејановиќи. — Историја, год. X, 1974, № 1: Историја српског народа, кн. II, Београд, 1982; и др.

²⁾ Види, на пример: Antoljak S. Izvori za historiju naroda Jugoslavije. Srednji vijek. Zadar, 1978, s. 140.

³⁾ Грујић Р., Руска властелинства по Србији. — Историски часопис, кн. V, 1955; Ангелов Д. Аграрните одношения в северна и средна Македонија през XIV век. София, 1958; а исто така види: во нашите статии: К вопросу о датировке некоторых сербских грамот второй половины XIV в. (Во зб.: Славянский архив. М., 1962), К истории церковного и монастырского землевладения в Сербии, Македонии и Зете в второй половине XIV века (во зб.: Средние века, вып. 23, М., 1963), Из истории феодальной земельной собственности в Сербии во второй половине XIV в. (Во зб.: Славяне и Россия. М., 1972).

ниот имунитет, за положбата на зависното селанство, за обврските на селаните во корист на феудалните земјосопственици и на кнезовите.⁴⁾ Постоечките историски споменици ни даваат можност исто така да ги покажеме заемните односи на Дејановиќи со други феудални управувачи од таа епоха, во определена мера да ги расветлиме прашањата за внатрешнополитичката историја на ова кнежевство и историјата на неговото возникнување.⁵⁾ Веќе дури таквиот, мошне краток и сожет попис на проблемите што се разгледуваат во историографијата во врска со кнежевството на Дејановиќи (притоа — главно врз основа на дарбените грамоти на овие управувачи), по наше мислење, не дозволува да се согласиме со тоа, како Р. Михаљчиќ ја оценува состојбата на научно-истражувачката база и резултатите од изучувањата добиени врз основа на достапните, мошне разновидни материјали.⁶⁾

Всушност, како што е познато, за историјата на оваа феудална држава од постоечките споменици (актови, наративни, предметни) можеме да добиеме не „скудни податоци“, а вредни и неедностранни сведоштва за анализата на различните проблеми, но не само за изучувањето на титулите на Јоан и Драгаш и Константин, неговиот брат, и на оние подарувања што им ги дале тие на покровителствуваните од нив манастири (задужбини). Во едно, се разбира, треба да се признае оти навистина, и покрај тоа што издавањето на грамотите на Дејановиќи од разни научници започнало уште пред повеќе од 135 години,⁷⁾ сепак во постојната литература се среќаваат уште доста тешки неточности, а некои прашања што се предмет на изучување (посебно што се однесуваат кон текстот или кон датирањата на одделните грамоти на овие кнезови) бараат дополнителна анализа или уточнување. Веројатно ова до извесна мера се должи на малубројноста на оние статии што се посветени специјално на грамотите на Дејановиќи и на соодветните аспекти на дипломатиката од крајот на XIV в.⁸⁾

⁴⁾ Види, на пример: во нашите статии: Вторая Архилевская грамота как исторический источник. (Во зб.: Источники и историография славянского средневековья. М., 1967); Феудалниот имунитет по распаѓањето на Српското царство (Историја, год. V, 1969, № 2); К истории категорий крестьянства в Сербии, Македонии и Эте в XIV в. (Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1963 г. Вильнюс, 1965, с. 107—108).

⁵⁾ Рајчић М. Основно језгро државе Дејановића. — Историски часопис, кн. IV 1954; Острогорски Г. Византија и Словени. Београд, 1970, с. 271 и сл., 457 и сл.; Наумов Е. П. Южнославянский эпос и проблемы сербского средневековья. — Во зб.: Славянский и балканский фольклор. М., 1971, с. 40—45; Михаљчић Р. Крај Српског царства. Београд, 1975.

⁶⁾ Михаљчић Р. Крај..., с. 173.

⁷⁾ Втората Архилевичка грамота била издадена веќе од Д. Аврамовиќ (Описание древностей сръбских у святой Атонской гори. Београд, 1847, с. 55—57).

⁸⁾ Наумов Е. П. К вопросу с датировке...; Наумов Е. П. Вторая Архилевская грамота...

Така, посебно, зборувајќи за користењето на овие извори во современата историографија, можеме да укажеме на тоа, дека во книгата на Р. Михаљчиќ е дадено застарено и неточно датирање на мошне важниот документ — грамота, издаден од Дејановиќи на Рускиот манастир на Атон во втората половина на 1374 или во првата половина на 1375 г. (но никако не околу 1378 г.⁹⁾); на датирањето на Р. Михаљчиќ не одговараат ни хронолошките рамки што ги посочува за дадена грамота С. Кирковиќ (т.е. 1372—1375 г.)¹⁰⁾. Сосем е разбирливо дека за нас е важно не само доволно прецизно да го утврдиме времето на издавањето на оваа грамота (патем речено, најраната од дарбените грамоти на Дејановиќи), туку и правилно да ги протолкуваме нејзините информации со цел да се разјасни сета онаа сложена политичка поставка по пропаѓањето на заедничката Српска држава на Немањики. За жал, понекогаш во литературата можат да се најдат и неточни повикувања на дадената грамота на Јоан Драгаш и Константин, кои служат како основа за мошне значајни трвдења. Така на пример, Д. Богдановиќ изјавува дека браќата Дејановиќи со оваа грамота „ги потврдуваат и поседите на манастирот Банско, кој се наоѓа надвор од нивната територија“; според неговото мислење, ова може да се разгледува како пројава на определени претензии на Дејановиќи на Србија.¹¹⁾

Сепак, ако се обратиме одново кон текстот на овој документ веднаш можеме да се увериме во тоа, дека во грамотата на Дејановиќи ни еднаш не се спомнува манастирот св. Стефан (Банско) и неговите поседи во басенот на реката Ибар, а напротив станува збор за подарените од Дејановиќи на *Рускиот манастир* на Атон населби и цркви во околината на г. Струмица, при што сиве овие населби и цркви сосем уверливо се локализирани од Р. Груиќ.¹²⁾ Со други зборови, не постои никаква основа за изненадувачкото изедначување на разноимени цркви и манастири („Св. Врачеве конь Бане“ и манастирот Св. Стефан — Банско) само врз база на слична топонимија која, природно, постоела во разни области; заклучокот на Д. Богдановиќ не е можен и затоа што, како што знаеме, Дејановиќи не располагале со власт

⁹⁾ Михаљчиќ Р. Крај..., с. 174, 276.

¹⁰⁾ Ѓирковиќ С. Хрељин поклон Хиландару. — Зборник радова Византолошког института, т. XXI, 1982, с. 112, 113, заб. 30, 31. Карактеристично е што овде С. Кирковиќ директно го определува датирањето „околу 1378 г.“ како погрешно. Сп.: Наумов Е. П. К вопросу о датировке..., с. 18 (овде беше предложено од нас датирање на оваа грамота — втората половина на 1374 или првата половина на 1375 г.); Matanov H. Le Mont Athos et les rapports politiques dans les Balkans durant la 2. moitié du XIVe s. — *Etudes balkaniques*, 1981, № 2, p. 97.

¹¹⁾ Историја српског народа, кн. II, с. 8, заб. 5.

¹²⁾ Новаковиќ С. Законски споменици српских држава средњега века. Београд, 1912, с. 513, сп. с. 622; сп.: Грујиќ Р. Руска..., с. 61, 69—70.

во басенот на р. Ибар, а токму тоа, пред сè и би било неопходно за потврдување на имотите на манастирот Банско.¹³⁾

Во врска со ова треба да се јудбележи дека и друга грамота од таа епоха, а имено подарувањето од Константин Дејановиќ на Хиландар три населби околу Штип (Козјак, Рурак и Криви Дол) на 20 јуни 1379, веќе одамна е, а и сега претставува повод за разни недоразбирања и површни заклучоци. Како што е познато, сите овие недоразбирања започнуваат со случајната печатна грешка во датумот на оваа грамота во издание на Ст. Новаковиќ — т.е. 20 јуни 1389 г. (т.е. по Косовската битка!)¹⁴⁾; за жал и сега, во современата литература може да се сретне нејзиното погрешно датирање — 1389 г. Така на пример, Р. Михаљчиќ пишува дека „грамотата од 20 јуни 1379 или 1389 нè доведува во крајна забуна“, како тој да не ја признава за вистинита општопознатата печатна грешка во публикацијата на Новаковиќ.¹⁵⁾ Нешто, порано, Г. А. Острогорски во својата статија „Господин Константин Драгаш“, забележува дека „најдоцната грамота на Константин, со која ние располагаме, се однесува кон 1389 г.“, макар што овде, на истата страница тој го спомнува издадениот од Лоран дарбен акт на Константин (1393 г.)¹⁶⁾

По наше мислење, многу важно е да се истакне и околноста дека честопати во постојната литература се среќаваат недоволно аргументирани тврдења по повод грамотите на Дејановиќи во целост, т.е. по однос на тоа колку такви акти ни се познати, од кого имено тие се издавани. Во „Историјата на српскиот народ“ се зборува на пример, во општа форма за заеднички дарувани грамоти, т.е. издадени од браќата Дејановиќи заедно со нивната мајка Евдокија,¹⁷⁾ макар што, како што е познато, од деветте дарбени грамоти на Дејановиќи само во два акта Евдокија фигурира наспоредно со своите синови, а уште во еден (во Лесновската грамота) се зборува дека подарувањето е направено со нејзино знаење.¹⁸⁾

Најпосле, би било целисходно, по наше мислење, да се одговори и на прашањето, значајно од гледна точка на дипломатиката на крајот на XIV в., т.е. — колку сè дарбени грамоти на Дејановиќи се зачувале до наше време, со други зборови, — кои документи од времето на нивното управување може да се вбројат во дадениов вид писмени споменици, а кои треба да се

¹³⁾ Сп.: Михаљчић Р. Крај..., с. 178.

¹⁴⁾ Новаковић С. Законски..., с. 456, сп. с. 912; Види исто така: Византијскиот временник, т. XIX, 1915, с. 538.

¹⁵⁾ Михаљчић Р. Крај..., с. 184.

¹⁶⁾ Острогорски Г. Византија..., с. 277.

¹⁷⁾ Историја српског народа, кн. II, с. 22 (автор на главата — Р. Михаљчић).

¹⁸⁾ Види поподробно: Наумов Е. П. Южнославјанский эпос..., с. 44—45.

однесуваат кон други видови официјални или приватноправни акти од тоа време. Ова прашање, како што нам ни изгледа, сосем не е празно, бидејќи во постоечката историографија се забележува понекогаш нејасност во одделувањето на сите овие средновековни извори составени на територијата на кнежевството на Дејановиќи.

На пример, Р. Михаљчиќ во својата книга зборува за „десет зачувани грамоти“ на династијата Драгаши (т.е. Дејановиќи, при што, според неговите зборови, девет биле издадени до Косовската битка, т.е. до 1389 г.).¹⁹⁾ Навистина, тој овде не ги набројува нив, но може да се смисли дека во нивниот број го вклучил и познатиот документ, датиран со 1376 г. (во оригиналот — индикт 14-ти, година 6844 од создавањето на светот, т.е. поточно — 1375—1376 г.). Таквата претпоставка нам ни изгледа сосем веродостојна, зашто и Г. Острогорски во својот труд „Серската област по смртта на Душан“ пишува за „грамотите издадени на крајот од 70-те и 80-те години“ на XIV в., вбројувајќи го кон нив и споменатиот документ од 1375—1376 г.²⁰⁾ Меѓутоа, по наше мислење, нема основа да се согласиме со тоа, зашто дадениов акт сосем не претставува дарбена грамота (т.е. хрисовул или простагма) издадена од името на феудалниот управувач и составена во кнежевската канцеларија на Дејановиќи, туку само судско решение, изречено од епископите Данило и Григориј „зо наредба на себлагочестивиот господин Костадин“ по земјишните спорови на Хиландар и Рускиот манастир.²¹⁾

Ние толку детално се задржавме овде на овие чисто научно-истражувачки прашања затоа, што нивното разгледување, по наше мислење, ја потврдува неопходноста од натамошно подробно изучување на грамотите на Дејановиќи, кои, како што е покажано погоре, уште не се доволно изучени.²²⁾ бараат конкретна анализа и коментирање. Веројатно, специјалното разгледување на секоја грамота, како и широката историско-сопоставувачка анализа на сета актова база на кнежевството Дејановиќи во целост, ќе овозможи попотполна претстава за целата многувидна слика на историската стварност од тоа време, дополнување и уточнување на постојните во современата литература заклучоци и претпоставки.

Така на пример, би било мошне целисходно за таа цел, по наше мислење, одново да се обртиме кон веќе спомнуваната

¹⁹⁾ Михаљчић Р. Крај..., с. 184.

²⁰⁾ Острогорски Г. Византија..., с. 459, заб. 10.

²¹⁾ Соловјев А. В. Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века). Београд, 1926, с. 171.

²²⁾ Види погоре, заб. 8; сп.: Ферјанчић Б. О деспотским повељама. — Зборник радова Византолошког института, кн. 4, 1956, с. 110; истиот. Владарска идеологија у српској дипломатици после пропасти Царства (1371). — Во зб.: О кнезу Лазару. Београд, 1975, с. 146—148 (во обете статии Ферјанчиќ ја датира најраната грамота на Дејановиќи „околу 1380 г.“).

погоре најрана од грамотите на Дејановиќи, подарена на Рускиот манастир, како што ни се чини, во втората половина на 1374 или во првата половина на 1375 г. Ние веќе укажувавме на тоа дека С. Кирковиќ ги смета за можни пошироките хронолошки рамки, т.е. 1372—1375 г.; да разгледаме подетално, може ли да се смета за основана дадена хипотеза која всушност претпоставува постоење на цврста власт на Дејановиќи во реонот на Штип, Струмица и Тиквеш веќе во 1372—1374 г.²³⁾ Ова прашање нам ни се чини дотолку поинтересно, што во дадениов контекст е законмерно да се допреме и до проблемот на државно-правните тенденции или до династичките претензии на браќата Дејановиќи по распаѓањето на Српската држава на Стефан Душан.²⁴⁾

За анализата на овие два проблема потребно е одново да се вратиме на прашањето, кое веќе се разгледувало во историографијата, — т.е. на прашањето кога и на каков начин настанало кнежевството на Дејановиќи. Нам ни се чини правилно мислењето, кое веќе стана општопримено во современата литература и кое го припишува возникнувањето на ова кнежевство на периодот по Маричката битка (26 септември 1371 г.) и смртта на Вукашин и Угљеша Мрњавчевиќи.²⁵⁾ Навистина, во корист на таквото становиште зборува мошне маркантното „молчење“ на многу зачувани споменици за деспотот Дејан и за Дејановиќи во текот на 20 години жестока борба за наследството на Стефан Душан, речиси потполното отсуство на податоци за нив (посебно на точно датирани сеќавања).²⁶⁾ Ако не го сметаме веќе познатиот на историчарите дубровнички документ од 1373 г., каде е спомнат деспот Јован Драгаш, во текот на сиот овој период (сè до издавањето на погореспомнатото судско решение од 1375—1376 г.), како што пишува Г. А. Острогорски, „за Дејановиќи всушност не е познато речиси ништо“, со исклучок на доста кратките и хронолошки неопределени соопштенија на М. Орбини и на Халкондил (за нив ќе кажеме поподробно подолу).²⁷⁾

Значи, по Маричката битка и по сломот на моќта на Мрњавчевиќи никнува оваа нова феудална држава, но како се случило тоа? И може ли да сметаме дека раширувањето на поседите на Дејановиќи во почетокот на 70-те години на XIV в. било брзо и фактички без пречки? Одговорот на овие прашања, природно, ни е неопходен за тоа, да решиме — кога Дејановиќи смогнале да ја зацврстат својата власт во Штип и во Струмица. Сосем е

²³⁾ Сп.: Грујић Р. Руска..., с. 61—62 (исто така со датирање на оваа грамота „околу 1380 г.“).

²⁴⁾ Сп.: Ферјанчић Б. Владарска..., с. 146—147; Историја српског народа, кн. II, с. 8; Михаљчић Р. Крај..., с. 179—180.

²⁵⁾ Види на пример: Острогорски Г. Византија..., с. 462; Михаљчић Р. Крај..., с. 185; Историја српског народа, кн. II, с. 21.

²⁶⁾ Сп.: Острогорски Г. Византија..., с. 459.

²⁷⁾ Исто.

разбирливо што поради таквата скудност на постојните податоци во литературата, наоѓаме разни претпоставки по дадениов повод. Така на пример, Р. Михаљчиќ смета дека Дејановиќи „така да се рече, прекуноќ станале моќни обласни господари“, така што тие „за кусо време“ успеале не само да се зацврстат на татковските поседи, туку и двапати ги зголемиле потчинетите територии.²⁸⁾ По мислењето на Михаљчиќ, во прилог на тезата за брзото раширување на кнежевството на Дејановиќи може да се приведе и фактот дека по смртта на влијателниот велможа — „севастократорот на сета српска земја“ Влатко, неговиот малолетен син, кесарот Углеша, „не можел да им се спротивстави“ на Дејановиќи и да ги заштити своите „права“ на поседите на Влатко (т.е. Славиште, Прешево, Иногоште и Врање).²⁹⁾

Карактеристично е што Г. А. Острогорски донекаде попрепазливо ја оценува настанатата ситуација по Маричката битка и можностите за нагло зголемување на кнежевството на Дејановиќи. Имено, зборувајќи за раширувањето на нивните поседи на Југ од поранешната „баштина“ на Дејан (во областите на Прешево и Жеглигово), Острогорски забележува дека „прашањето е само во тоа во кое време“ се одвивало ова проширување кон југ, зашто заклучоците „за големо проширување на нивните области се засновани на грамотите издадени кон крајот на 70-те и 80-те години, т.е. низ многу години по Маричката битка“.³⁰⁾

Исто така, спомнувајќи ја понатаму судбината на Струмичката област тој пишува дека порано таа му припаѓала на Углеша, а потоа, „по Маричката битка“ неа ја зазеле Дејановиќи.³¹⁾ Вистина, поподробно по ова прашање тој се искажува подолу, зборувајќи за припадноста на земјите на север од Струмица. Сосем оправдан е заклучокот на Г. А. Острогорски, оти нема „никакви податоци“ за тоа, дека уште до Маричката битка овие земји се наоѓале „во рацете на синовите на Дејан“; по наше мислење, треба да се признае за точна и неговата констатација дека нам „засега не ни е јасно“, „колку деспот Јоан и Константин Драгаш успеале и воопшто дали успеале да ја прошират татковската област до Маричката битка“, сепак потоа Острогорски овде прави заклучок за „нагло проширување“ на нивните поседи по оваа битка.³²⁾

Ова гледиште за брзото и речиси без пречки зголемување на поседите на Дејановиќи по поразот на Мрњавчевиќи од Османлиите (1371 г.) и по смртта на Вукашин и Углеша, по наше мислење сепак предизвикува определени сомненија. Да се вратиме, на пример, на настаните по смртта на Стефан Душан. Како што

²⁸⁾ Михаљчиќ Р. Крај..., с. 185, сп. с. 176.

²⁹⁾ Историја српског народа, кн. II, с. 21.

³⁰⁾ Острогорски Г. Византија..., с. 459.

³¹⁾ Исто таму, с. 461.

³²⁾ Исто таму, стр. 462.

е познато, еден од неговите влијателни велможи — севастократорот (подоцна деспот) Дејан неочекувано и без траги исчезнува од историската сцена и ние дури не знаеме, останале ли некакви посејди на неговите синови — Јоан и Константин Драгаш. Уште повеќе, не може со сигурност да се тврди дека Дејан успеал по смртта на Душан во потчинетиот нему и во соседните намесништва да го „скрои своето“ сопствено кнежевство; дури во остатоците од родословот на Дејановиќи се зборува само за тоа дека „царот Стефан“ (т.е. Душан) му го поверил управувањето со поседите близу реката Вардар на „Жарко“ (т.е. на Дејан, таткото на Јоан и Константин Драгаш).³³⁾

Ако пак навистина Дејан и се обидел да создаде своја феудална држава, наскоро (очигледно по неговата смрт) поседите на Дејановиќи биле „раскинати“ или барем окружени, можеби потчинети од споменатиот погоре севастократор Влатко кој се здобил со голема моќ при кралот Вукашин (т.е. во 1365—1371 г.).³⁴⁾ Затоа, веројатно, можеме со доверба да се однесеме кон зборовите на доволно информираниот М. Орбини кој директно изјавува дека „Драгаш и Константин, синовите на Жарко Дејановиќ, и многумина други велможи“ до Маричката битка „биле поданици на кралот Вукашин и на неговиот брат Угљеша“,³⁵⁾ т.е. припаѓале на бројот на неговите ситни вазали, потчинувајќи се во дадениов случај на еден од посланите и влијателни приврзаници на Вукашин (т.е. Влатко).³⁶⁾

Со други зборови, по наше мислење дури по толку изненадувачката вест за неочекуваната смрт на сесилните, би се рекло, Мрњавчевиќи во Тракија, за Дејановиќи, како и за други ненадежни вазали на Вукашин сепак требало време и големи сили за, пред сè, отворено да истапат против кралот Марко, — „законскиот“ наследник на моќта на Мрњавчевиќи, понатаму — да ги издржат во жестоката борба на сиве овие нови феудални кнезови и господари. За некои перипетии на овие сложени и продолжителни внатрешни расправи, за прераспределбата на поседите по Маричката битка знаеме, за некои настани можеме да претпоставуваме.³⁷⁾

Мошне вредни податоци за судбината на Дејановиќи имено во тој период можеме да добиеме од трудовите на византискиот историограф Л. Халкокондил, кој, како што покажавме, зачувал интересни информации добиени несомнено од родословот на оваа феудална династија. Според зборовите на Халкокондил, по смртта на „Жарко“ (т.е. на деспотот Дејан) неговиот син Јоан, не отста-

³³⁾ Наумов Е. П. Трагите..., стр. 202.

³⁴⁾ Михаљчић Р. Крај..., стр. 73—75.

³⁵⁾ Орбин М. Краљевство Словена. Београд, 1968, стр. 54.

³⁶⁾ Сп.: Михаљчић Р. Крај..., стр. 158 (картата на поседите на Мрњавчевиќи).

³⁷⁾ Сп.: Михаљчић Р. Крај..., с. 185.

пувајќи пред никого по знаењата од военото искуство и по својот ум, „војувајќи со Албанците и со непријателските Трибали (т.е. со Србите — Е. Н.), покорил доста голема земја“ која потоа поминала во рацете на неговиот брат Константин.³⁸⁾ Со кого тогаш им се паднало на Дејановиќи да војуваат?

Веројатно тие морале да сметаат не само на можниот отпор од приврзаниците на Углеша Влатковиќ (патем, тогаш уште можел да биде жив и самиот севастократор Влатко?); најглавниот противник на кралот Марко и токму за тоа, секако, и сведочат приведените зборови на Халкокондил. Уште повеќе, од север и од северозапад се приближувале кнез Лазар и Вук Бранковиќ;³⁹⁾ најпосле, во улогата на нови соперници и претенденти на наследството на Вукашин можеле да настапат и наследниците на деспот Оливер со кои тогаш, можеби, се соединувал и крал Марко.⁴⁰⁾

Најпосле, би било незакономерно да забораваме и за обидите на управувачите на Византиската империја да ги вратат своите поранешни провинции (како што е познато, во ноември 1371 г. деспотот Мануил го зазел градот Сер и неговата околина) и за започнатата експанзија на Турците-Османлии во тие делови на Балканскиот Полуостров, за што така сликовито и со возбуда, пишува монахот Исаиа.⁴¹⁾

Сосем е разбирливо дека не треба буквално да се прима описот што го дава Исаиа на состојбата „во сите западни градови и земји“ (т.е. фактички во границите на бившата држава на Мрњавчевиќи) „По убиени бо мужа сего храбраго, деспота Углеша“; како што веќе е одбележувано во историографијата, Исаиа е мошне склон кон хиперболизација, претпоставувајќи го експресивното раскажување за последиците од турските напади.⁴²⁾ Имено, којзнае дали можеме сосем да се согласиме со неговото тврдење дека „немаше ни кнез, ни водач, ни учител на луѓето, ни оној што избавува, ни оној што спасува, туку сите се наполнеле со исмаилски страв и срцата на храбрите доблесни мажја се претвориле во најслаби срца на жени“.⁴³⁾

³⁸⁾ Наумов Е. П. Трагите..., с. 2 II; сп. исто така. Орбин М. Краљевство..., с. 54.

³⁹⁾ Михаљчић Р. Крај..., 214, ср. с. 185.

⁴⁰⁾ Сп.: Наумов Е. П. Южнославјанский эпос..., с. 43—45.

⁴¹⁾ Види., на пример: Угринова—Скаловска Р. Записи и летописи. Скопје. 1975, с. 140—141; Стојановски А. Маричката битка и нејзини последици — Современост, 1971, № 9; Георгиевски М. Исаиа Серски и неговиот историско-литературен расказ за преведувањето на богослужбените книги од грчки на словенски и за поробувањето на Македонија од Турците во 1371 год. — Современост, 1976, № 4—5.

⁴²⁾ Види., на пример: Михаљчић Р. Крај..., 159, 165; Стојановски А. Маричката битка..., с. 688; Острогорски Г. Византија..., с. 610.

⁴³⁾ Види на пример: Угринова—Скаловска Р. Записи..., с. 141; Георгиевски М. Исаиа..., с. 301, 304.

Воедно можеме секако да претпоставиме дека борбата на сите овие феудални управувачи за „наследството“ на кралот Вукашин и на Деспотот Угleshа била долга, мошне жестока и поминувала, како што изгледа, со променлив успех. Сепак, се чини, веќе кон 1373 г. Дејановиќи успеале во толку сложените околности да ја зацврстат својата власт во новосоздаденото кнежевство, кое, сепак, веројатно тогаш уште не се простирало до реката Брегалница, вклучувајќи ја пред сè „баштината“ на деспот Дејан и, можеби, поседите на Влатко (Славиште, Прешево). Во прилог на таквата претпоставка може да се приведат следниве сведоштва од историските извори од 70-те години на XIV в.

Пред сè, се разбира, станува збор за познатата фраза од дарбената грамота на Георгиј Балшиќ на Дубровчаните, издадена на крајот на ноември 1373 г., т.е. по поразот на Никола Алтомановиќ и присоединувањето од Балшиќи на Требиње, Конавље и Драчевица. Карактеристично е што во разгорот на таквите значајни политички успеси Георгиј Балшиќ ја признава за можна и перспективата: „...ако некој биде цар [и] господин на Србите и на властелата и на земјата српска...“⁴⁴⁾ Со други зборови, како што забележува по овој повод Р. Михаљчиќ „како да се очекувала рестраврација на Српското царство“,⁴⁵⁾ и конкретна претпоставка за таквите надежи и планови, без сомнение, требале да бидат мошне реалните победи и успеси на коалицијата на Балшиќи и на Мрњавчевиќи (т.е. пред сè — на крал Марко) во борбата против нивните соперници, т.е. против Никола Алтомановиќ, Дејановиќи и др.⁴⁶⁾

По наше мислење, во дадениов контекст корисно е повторно да се обратиме кон познатите документи од Дубровничкиот архив, кои веќе одамна влегле во научниот обрт. Имаме предвид два документа (од 1373 и од 1377 г.), првиот од кои баш ни го дава првото датирано спомнување на деспотот Драгаш како владеечки кнез. Мошне значајно е што во јуни 1373 г. на дубровничкиот трговец Јуније Буниќ, кој патувал со стоки од Солун во Ново Брдо, му биле одземени некои стоки „во земјата на деспотот Драгаш на едно место кое се наречува тврдина Коњух“.⁴⁷⁾

А каде се наоѓала таа тврдина Коњух? Најверојатно се има предвид Коњух кој се наоѓа на левиот брег на Крива Река, малку западно од градот Кратово.⁴⁸⁾ Со други зборови, во дадениов случај можеме да сметаме дека во тој конфликт од 1373 г. донекаде се забележливи одгласи од караницата (и, можеби, на воени дејствија) на Дејановиќи со кралот Марко и со неговите сојузници Балшиќи; сосем е разбирливо што дубровничкиот трговец

⁴⁴⁾ Новаковић С. Законски..., с. 192.

⁴⁵⁾ Михаљчић Р. Крај..., с. 202.

⁴⁶⁾ Сп.: Наумов Е. П. Южнославјански епос..., с. 42.

⁴⁷⁾ Тадић Ј. Писма и упатства Дубровачке републике, кн. I, Београд, 1935, с. 462.

Буник лесно можел да стане објект на некакви клевети и сомненија, зашто тогаш Дубровник се ползувал со благонаклоноста на Балшиќи

Од своја страна, ставот дека тврдината Коњух била речиси на границата од завојуваните феудални поседи во тој период, наоѓа, по наше мислење, потврда во следниов документ, т.е. во инструкцијата од владата на Дубровник до истиот тој Јуније Буник (од 7 април 1377 г.). Овде веќе се спомнуваат „Драгаш и Константин, неговиот брат“, при што станува збор за нив како за наполно општопознати владетели чие кнежевство сосем не е „terra incognita“ и не бара некакви појаснувања. Уште повеќе, во овој документ се забележува и друго — дека поседите на Дејановиќи се простираат веќе *сосем близу до Солун*, каде што може да биде доставено зрно за потребите на Дубровничката република.⁴⁹⁾ Со други зборови, по наше мислење со поставувањето на овие два документа може да служи како доказ за тоа, дека имено во периодот 1373—1377 г. (но не порано) поседите на Дејановиќи значително се рашириле на југ, доближувајќи се кон Солун.

Најпосле во врска со ова не може да се пренебрегне и индиректниот доказ во прилог на таквиот став, а имено „премолчувањето“ за Дејановиќи во сите зачувани атонски акти за 1371—1374 г. Сосем не е случајно што во архивите на најголемите атонски манастири, кои добиле големи земјишни подарувања од Немањиќи и од други господари од тоа време, воопшто нема никакви нови дарбени или потврдни грамоти или други документи, издадени од самите Дејановиќи или од нивните велможи и чиновници; како што е познато, најраниот од документите на Дејановиќи во архивот на Хиландар се однесува кон 1375—1376 г. (т.е. спомнатото погоре судско решение за меѓите на земјишните поседи), а во архивот на Рускиот манастир — кон 1374—1375 г. (т.е. спомнатата погоре недатирана грамота, за времето на напишувањето на која овде и зборуваме). Којзнае дали можеме да се сомневаме во тоа дека на Дејановиќи во првиот период од постоењето и формирањето на нивната феудална држава би им било мошне корисно да се обезбедат со поддршка од влијателните атонски монаси, кои од своја страна би биле исто така заинтересирани за потврдување на своите земјишни поседи од овие нови кнезови, нови „наследници“ на цар Стефан Душан. Последнава околност е уште позначајна, зашто, како што знаеме, веќе во 60-те години во ареалот на бившото намесништво на „славниот кесар“ Хреља (т.е. реонот на Струмица) се разгореле спорови на Хиландар и Рускиот манастир поради некои поседи, при што во тие жестоки расправи биле замешани и одделни визан-

⁴⁸⁾ Види, на пример: Рајичић М. Севастократор Дејан. — Историски гласник, 1953, № 3—4 (карта на поседите на Дејан).

⁴⁹⁾ Тадић Ј. Писма..., с. 348.

тиски феудали, поранешни сопственици на спорните населби и парцели.⁵⁰⁾

На тој начин, по наше мислење веќе поради забележливите противречности меѓу светските и духовните феудали, од една страна, меѓу разните атонски манастири од друга, би требало да се очекува издавање на некаква грамота на Дејановиќи по однос на сите тие земјишни поседе во ареалот на поранешните намесништва на деспотот Оливер и на кесарот Хреља многу порано (т.е. веќе во 1371—1372 г., а не во 1374—1376 г., како што било тоа всушност). Со што да се објасни отсуството на такви дарбени грамоти на Дејановиќи на атонските монаси сè до 1374—1376 г.? Прво, најверојатната причина е — во тоа, што до тоа време положбата на Дејановиќи и на нивното кнежевство сè уште се определувала, тие кнезови во текот на жестоката борба со соперниците уште немале доволно ресурси за богати земјишни подарувања на црквата. Второ, не може да не се смета и на тоа дека атонските монаси не толку сигурно се ориентирале во сложената ситуација на почетокот на 70-те години од XIV в. (и за тоа, како што се гледа, сведочи приведениот погоре знаменит запис на Исаиа), можеби тогаш тие уште не ги сметале Дејановиќи за наполно „законски“ и зацврстени наследници на Душановото царство.

Согласно со гореизложеното, по наше мислење, се создава впечаток дека Дејановиќи успеале да го потчинат под своја власт ареалот на бившите намесништва на Оливер и на Хреља не веднаш по Маричката битка, туку нешто подоцна, т.е. приближно кон втората половина на 1374 г. или дури подоцна (т.е. кон 1375 г.).⁵¹⁾ Таквото проширување на поседите на Дејановиќи на југ, веројатно, исто така не било без пречки, зашто во овој случај синовите на Дејан морале да сметаат не само на отпорот на „законскиот“ господар — кралот Марко и на неговите вазали, туку и на Византија, можеби и на покорувањето во оваа област од Балканскиот Полуостров на Турците-Османлии.⁵²⁾ Сепак и по присоединувањето од Дејановиќи на новите области (т.е. на реоните на Штип, Струмица, Тиквеш), како што ни се чини, нивната дарбена грамота на Рускиот манастир не можела веднаш да биде издадена, а на напишувањето на овој документ требала да му претходи доста долга подготовка.

Работата е во тоа што по присоединувањето од Дејановиќи на бившите намесништва на Оливер и на кесарот Хреља било неопходно тие сигурно да се зацврстат, да се заштитат од соседите-непријатели, понатаму — следувало сестрано да се освојат новите провинции (т.е. да се назначат свои чиновници, да се запознаат со настроенијата на месните жители, посебно на духовните и на светските феудалци). Најпосле, — и тоа било исто така мошне

⁵⁰⁾ Подетално види: Ѓирковић С. Хрељин поклон... 112; Наумов Е. П. К вопросу о датировке..., с. 18—19.

важна последица од смената на феудалните господари, — на Дејановиќи им било потребно да направат прераспределба на феудалната земјишна сопственост од широки размери, т.е. да ги снабдат со нови земјишни подарувања своите верни приврзаници, да ги конфискуваат имотите на своите противници, да се снајдат во сложените и замрсени заемни претензии на разните крупни земјосопственици (во тој број, како што спомнавме погоре, на скараните меѓу себе во Хиландарскиот и во Рускиот атонски манастир). За тоа, дека сето тоа сложено престојување на аграрниот феудален систем во новите поседи на Дејановиќи барало многу време и усилби од соодветните чиновници и од самите „богодадени“ господари, добро знаеме дека од двата спомнати документи, т.е. судското решение од 1375—1376 г. и најраната грамота на синовите на Дејан во корист на Рускиот манастир.

Врз основа на овие извори, а исто така на неколку подоцнежни документи (на пример нивната грамота на Рускиот манастир 1377 г.) можеме да направиме доволно целосна претстава за важните црти на внатрешнополитичката и надворешнополитичката дејност на Дејановиќи во 70-те години на XIV в., посебно за основните правци на преземеното од нив преустројство на феудалниот земјишен систем, најпосле, дури — за државно-правните претензии на овие кнезови. Карактеристично е на пример, дека во текот на освојувањето на новите области Јоан и Константин Драгаш (барем на оваа етапа) не ги отфрлале и мошне решителните мерки, одземајќи им ги населбите и земјата не само на своите противници, туку дури и на вазалите, на своите блиски личности. Така „господин“ Константин директно изјавува во недатираната грамота (т.е. во 1374—1375 г.) дека тој му ја дарувал на Рускиот манастир црквата во Дреново, „што соу држжали властеле мои Јаковџь и Драославъ“, а исто така „село Злешово, што оузахъ оу властелина моего Дабижива“.⁵³ Сосем е разбирливо што „боговенчаните“ браќа морале да заземат и определена позиција спрема можните свои покровители и сојузници — Хиландар и Рускиот манастир, а со самотоа тоа — и позиција во решавањето на нивните долги земјишни спорови.

Како што видовме од првите грамоти, издадени од Дејановиќи на Рускиот и на Хиландарскиот манастир (сè до 1337 г.), позицијата што ја зазеле овие нови кнезови по однос на двата крупни атонски манастира, била сосем определена. Тогаш, како што покажуваат зачуваните документи, со целосна благонаклоност на Јоан и Константин Драгаш се користел Рускиот манастир,

⁵¹) Сп.: Наумов Е. П. К вопросу о датировке..., с. 18.

⁵²) Сп.: на пример: Наумов Е. П. Южнославянский эпос..., с. 18.

⁵³) Новаковић С. Законски..., с. 513—514; ср.: Грујић Р. Руска..., с. 62, 69—71 (с. Плоторешци било одземено на „властелина моего Новака“: Новаковић С. Законски..., с. 514). Село Торнево „оузесмо отъ властелина нашего Тодора“ (Новаковић С. Законски..., с. 513)

кој веќе според недатираната нивна грамота добил (т.е. во втората половина на 1374 или во првата половина на 1375 г.) повеќе од триесет населби, а исто така повеќе од дваесет цркви со нивната земја, лозја, зависните селани, „воденици“, „валавици“ и други поседи.⁵⁴⁾ Покрај овие големи земјишни подарувања во реонот на прад Штип, близу Струмица, Злетово, во областа Тиквеш истовремено Дејановиќи го потврдиле правото на Рускиот манастир на подарените нему овде од Стефан Душан и од Урош V три населби и три цркви „с людми и винограды и с воденицами и с зселцы“;⁵⁵⁾ ова практично значело востановување одново правата на овој манастир на дарувањата од Немањики, зашто, како што е познато, во архивата на Рускиот атонски манастир не се зачувале потврдителни грамоти на кралот Вукашин или на Марко на овие имоти.

А на кого му припаѓале сиве овие населби и „баштински“ цркви, кои на таков начин поминале во сопственост на Рускиот манастир? Некои од овие имоти, како што сосем определено е речено во грамотата на Дејановиќи, порано биле во посед на нивната „властела“ — т.е. на световните феудалци Новак, Тодор, Дабижив, Јаковец и Драгослав. Некои, — како што веќе одбележувал Р. Груиќ, — влегувале во составот на кнежевскиот домен на Константин Драгаш.⁵⁶⁾ Најпосле, одделни населби веќе порано (т.е. во 40-те години на XIV в.) биле дарувани од Душан на Хиландар (а имено селата Кошане, Полошко, Драгожелја и Робово), и тој факт ние оправдано го оценуваме како сведоштво за мошне силните (веќе во 50-те и 60-те години на XIV в.) секуларизациони тенденции и стремежи на сета територија на Српско-грчкото царство, за мошне жестоката борба на световните и духовните сопственици за земјишни поседи и за власт над зависното селанство.⁵⁷⁾

Разгледувајќи го списокот на сиве овие населби што поминале во сопственост на Рускиот манастир по недатираната грамота на Дејановиќи, не може, сепак, да не забележиме уште една важна околност. Во дадениов контекст ќе потсетиме на тоа, дека уште во јуни 1374 г. византискиот феудалец Константин Ласкарис му го подарил на Рускиот манастир своето село Брезница, на кое претендирал Хиландар.⁵⁸⁾ Меѓутоа, макаршто (како што ви-

⁵⁴⁾ Новаковић С. Законски..., с. 513—514; сп.: Груиќ Р. Руска..., с. 61—62.

⁵⁵⁾ Новаковић С. Законски..., с. 512—513; Груиќ Р. Руска..., с. 58, 60.

⁵⁶⁾ Груиќ Р. Руска..., с. 62 (другите имоти, очигледно, влегувале во составот на заедничките имоти на Јоан и Константин Драгаш).

⁵⁷⁾ Поподробно види: Наумов Е. П. К истории церковного..., с. 145—146; Наумов Е. П. К вопросу о датировке..., с. 18—19; сп.: Ѓирковић С. Хрељин поклон..., с. 113, заб. 30.

⁵⁸⁾ Византийский временник, т. ХУП, СПб, 1911, прил. № I, док. № 155, с. 327—328; Сп. Ѓирковић С. Хрељин поклон..., с. 112

двоме) Рускиот манастир тогаш уживал неоспорна благонаклоност од синовите на Дејан, селото Брезница *воопшто не е вклучено* во таа недатирана грамота, и покрај тоа што таа грамота била, по наше мислење, издадена по 1374 г. Со што да се објасни таквиот неразбирлив „пропуст“ или пак „грешка“ на Рускиот манастир? Според мислењето на С. Кирковиќ, по 1374 г. десет-годишниот спор на овие два манастира поради Брезница веќе „се завршил“;⁵⁹⁾ следствено, можело да се очекува потврдување на ова подарување на Константин Ласкарис од страна на Дејановиќи. Сепак, како што знаеме, тоа воопшто не е фиксирано во толку богатата дарбена грамота на нивниот Руски манастир.

Според нас, можни се следниве објаснувања. Пред сè треба да се зема предвид дека Константин Ласкарис бил византиски феудалец, а не „властелин“ на Дејановиќи; а ете дури за своите поданици Дејановиќи не воделе многу сметка, одземајќи им ги населбите за свои цели. Од друга страна, можеби како причина се јавило имено продолжувањето на земјишниот спор (поради поседите во реонот на Струмица) меѓу овие два манастира, а исто така жестоките земјишни расправи на Хиландар со видните претставници на месната светска аристократија (на пример, со Воин Радишиќ, со некој Борослав — „господар Нежиќки“.⁶⁰⁾ За ова доволно уверливо зборува не само погореспоменатиот од нас документ од 1375—1376 г., туку и втората грамота на Дејановиќи на Рускиот манастир, кој, на тој начин ја добил за сметка на Хиландар (во 1377 г.) уште и „земјата Туткова и Сидерофаева“.⁶¹⁾ По овој повод С. Кирковиќ забележува дека „најприродна се чини претпоставката оти Хиландар добил надополнување на друго место“. Овој став, сепак, нам не ни изгледа убедлив пред сè поради тоа што сè до 1379 г. не ги знаеме земјишните подарувања на Дејановиќи на Хиландар, направени од нивниот „господски“ (т.е. кнежевски домен).⁶²⁾ Ке потсетиме на крајот дека и во втората дарбена грамота на Рускиот манастир (1377) синовите на Дејан одново не ги предаваат селата на Брезница (бившата баштина на Константин Ласкарис), макаршто овде тие пак ги потврдуваат правата на Рускиот манастир на порано подарените населби (Мокране, Макриево и др.), уште повеќе — му ги „придодаваат“ на овој манастир „земјата Туткова и земјата Сидерофаева“, а исто така земјата на баштината црква на Драгој погоре од Габрово.⁶⁴⁾

Сето ова, по наше мислење, ни дозволува да сметаме дека и по 1374 г. преустројството на земјишните односи во кнежев-

⁵⁹⁾ Ѓирковиќ С. Хрељин поклон..., с. 112.

⁶⁰⁾ Наумов Е. П. К вопросу о датировке..., с. 19.

⁶¹⁾ Сп. таму; Ѓирковиќ С. Хрељин поклон..., с. 113—114.

⁶²⁾ Ѓирковиќ С. Хрељин поклон..., с. 114.

⁶³⁾ Сп.: Новаковиќ С. Законски..., с. 452—453 (подарок од Станислав, 1377 г.).

⁶⁴⁾ Новаковиќ С. Законски..., с. 511; Грујиќ Р. Руска..., с. 60—61.

ството на Дејановиќи сосем не се завршило; воедно, веројатно анализата на приведените погоре сведоштва, што ја карактеризираат позицијата (во тој период) на Дејановиќи кон Хиландар — главниот манастир на Немањиќи, дава можност поточно да си ги претставиме и државно-правните претензии на овие нови кнезови и нивите барања во улогата на нови „наследници“ на државата на Стефан Душан.

Во литературата, како што е познато, се укажува на родбинството на Дејановиќи со династијата Немањиќи, поради тоа што жена на деспотот Дејан била Теодора (ќерката на кралот Стефан Дечански);⁶⁵⁾ уште повеќе, во изданијата од последниве години може дури да се сретне тврдењето како Дејановиќи (ако не се сметаат потомците на тесалискиот цар Симеон) да „останале најблиски роднини на Немањиќи.“⁶⁶⁾ Сосем е разбирливо дека со таквите тези во извесна мера се сврзани и ставовите како синовите на Дејан да претендирале на власта во сето Српско царство, дури божем ги потврдувале поседите на манастирот Бањско (во Србија), за што зборувавме погоре.⁶⁷⁾

Меѓутоа, по наше мислење, сведоштвата на зачуваните извори од тоа време, посебно дарбените грамоти на Дејановиќи, даваат основа за други заклучоци. На овој план, според нас, особено е интересна најраната, т.е. недатираната од грамотите на Рускиот манастир која се однесува на втората половина од 1374 или на првата половина од 1375 г. Доволно е, на пример, да обрратиме внимание на мошне високопарната аренга (увод) кон таа грамота, каде се зборува за обраќањето на Јоан Драгаш и на Константин кон великоначеникот Пантелејмон (патронот на Рускиот манастир), при што тие бараат од светиот „милување и помош“, „да покриеши ны *отъ всѣхъ врагъ видимыхъ и невидимыхъ*...“⁶⁸⁾ Таквата молба за избавување од сите непријатели, како што видовме погоре, била во толку сложената ситуација по распаѓањето на Душановата држава мошне закономерна, особено од гледна точка на Дејановиќи.

Сепак не помалку значајна е следната фраза од оваа грамота: *тѣмъ же ревнуюште и мы благочѣстивымъ царемъ же и господамъ нашимъ и прѣво видѣсмо господина ны цара Стефана и сына моу господина цара Оуроша*“, што му подариле на Рускиот манастир земја и населби во обл. Овче Поле, во близината

⁶⁵⁾ Види., на пример: Јиречек К. Историја Срба, Београд, т. I, 1932, с. 222.

⁶⁶⁾ Михаљчић Р. Крај..., с. 179; Историја српског народа! кн. II, с. 22.

⁶⁷⁾ Историја српског народа, кн. II, с. 8.

⁶⁸⁾ Цитираме по првото издание на грамотата: Григорович В. И. О Сербии в ее отношениях к соседним державам, преимущественно в XIV и XV столетиях. Казань, 1859, прилог, с. 72 (како што е познато, оваа аренга е скратена во изданието: Новаковић С. Законски..., с. 512).

на Крупиште и Штип, а исто така во близината на Валандово.⁶⁹⁾ Од своја страна Дејановиќи, потцртувајќи ја својата побожност и верност на овие добротворни подарувања на Немањиќи, нашле за неопходно одново да ги повторат во својата грамота сите овие подарувања на Душан и на Урош V: „и мы видѣсмо сие приложение господь и царь нашихъ, не повторихомъ, нь паче оутвърдихомъ и записасмо в сиемъ нашемъ хрисовоулоу како да си држи монастырь светаго Панделеимона до вѣка никымъ неотъемлемо“.⁷⁰⁾

Уште повеќе, синовите на Дејан, потцртувајќи ја својата приврзаност кон поранешната династија, од своја страна му даруваат земја и населби на овој манастир „въ помѣнь царемъ и господамъ и намъ“;⁷¹⁾ исто таков стремеж да ја докажат својата верност кон Немањиќи јасно се изразува и во имунитетната формула на дадената грамота, кога овие нови наследници на Душановото царство ослободуваат од сите давачки и обврски „сиа вса вышеписанна царемъ Стефаномъ и синомъ моему царемъ Оурошемъ и приложена, и нами што естъ приложено Драгашемъ и Констандиномъ...“.⁷²⁾

За што ни зборуваат сите овие многубројни пасажии од хрисовулот на Дејановиќи? Пред сè, се разбира — за стремежот да се „потпрат“ на државно-правната традиција на Немањиќи, да ја потцртаат наследноста на својата власт и на Душановото царство. Второ, не предизвикува никакви сомненија и свесното премолчување за времето на „незаконското“ владеење на Мрњавчевиќи, како на Вукашин и на Угљеша така и на Марко и на неговите браќа. Понатаму, според нас, заслужува да се спомне и фактот дека Дејановиќи, природно ги потврдуваат поранешните подарувања на Душан и на Урош V само во границите на своите поседи; токму затоа, како што ни се чини, не е основана предложената од Р. Груиќ локализација на црквата Браинска (подарена од Урош) во басенот на р. Лаб.⁷³⁾

Но, без сомнение, не може да не се обрати посебно внимание на онаа важна околност, дека во својата опширна грамота Дејановиќи, на сите начини потцртувајќи ја својата верност на „благочестивите цареви и на господата наши“ од династијата Немањиќи, ни со еден збор не спомнуваат за своето родбинство (макар дури и најдалечно) со „светородната лоза“ која управувала со Србија два века. Нека такви спомнувања ни во другите грамоти на синовите на Дејан, макаршто, како што покажавме, во извонредно

⁶⁹⁾ Новаковић С. Законски..., с. 512—513; сп. Грујић Р. Руска..., с. 58, 60.

⁷⁰⁾ Новаковић С. Законски..., с. 513.

⁷¹⁾ Новаковић С. Законски..., с. 513; Григорович В.И. О Србији..., с. 73.

⁷²⁾ Новаковић С. Законски..., с. 514.

⁷³⁾ Грујић Р. Руска..., с. 60, 74; ср. Михаљчић Р. Крај..., с. 178.

тешката и жестока борба на новите феудални управувачи би било закономерно да се очекува директно повикување на своето „родбинство“, на своите „законски“ права на наследство на Стефан Душан. Како што е познато, босанскиот бан Твртко се објавувал себе за крал на Србија, специјално го потцртувал своето родбинство, дека бог му помогнал „наследовати прѣстолъ моихъ прѣродителъ“ господe Сръбъске“, доколку Твртко ја видел „оставена“ „землю прѣродителъ моихъ“. ⁷⁴⁾

Дејановиќи, како што видовме погоре, не ги сметале Душана или Уроша за свои роднини и затоа, веројатно, за „обосновување“ на своите права и за зацврстување на сопственото кнежевство тие можеле да се повикуваат најповеќе на тоа, дека некогаш нивниот татко бил еден од намесниците на Душан, следствено, еден од наследниците на неговата држава по смртта на царот. Имено така се прикажува бурната историја на третата четвртина од XIV в. во родословот на Дејановиќи, од кој траги и остатоци се зачувале во историскиот труд на атињанинот Лаоник Халкондил. ⁷⁵⁾

На тој начин, како што покажува анализата на дарбените грамоти на Дејановиќи (особено — на нивниот прв хрисовул во корист на Рускиот атонски манастир), овие извори содржат мошне вредни податоци кои ни помагаат доста потполно да си ги претставиме не само определените перипетии на борбата на новопечените „наследници“ на Душановата држава, не само деталите од внатрешнополитичката дејност на Дејановиќи во улогата на полноправни феудални управувачи. Во овие грамоти, како што е покажано погоре, има многу важни сведоштва кои даваат основа за изучување на сложеното преустројство на сиот систем на земјишната сопственост во втората половина на XIV в., на долготрајните спорови на разните феудални сопственици (не само на светските, туку и на духовните) за овие или оние имоти во границите на кнежевството на Дејановиќи. Во склад со тоа, судејќи за разните земјишни подарувања на синовите на Дејан во корист на влијателните манастири на Атон (на пример на Хиландар и на Рускиот), можеме во извесна мера да си формираме претстава и за црковната политика на овие феудални господари, а со самото тоа — и за разликите во нивната црковна политика од оној курс, кон кој се придржувале во тоа време другите „наследници“ на Српско-грчкото царство (на пример, кралот Марко, деспотот Тома Прeљубовиќ, Вук Бранковиќ, кнез Лазар итн.).

Заедно со тоа, — и ова е исто така многу важно, — дарбените грамоти на Дејановиќи, како што ни се чини, дозволуваат

⁷⁴⁾ Види., на пример: Соловјев А. В. Одабрани..., с. 172.

⁷⁵⁾ Поподробно види: Наумов Е. П. Трагите и остатоците..., с. 202, 210.

во определен степен да се помага изучувањето на значајните проблеми на општественополитичката мисла во епохата по распаѓањето на Душановата држава, истражувањето на другите (не актови, а наративни) историски споменици кои зачувале некои информации за оваа бурна епоха, уточнувањето на овие или оние прашања од генеалогичката, просопографијата, што имаат значење за анализата на историјата на сите овие феудални држави кои се појавиле по пропаѓањето на огромното и слабо Српско-грчко царство на Стефан Душан. Така, се чини мошне перспективна споредбата на грамотите на Дејановиќи со оние остатоци од нивниот родослов, што може да се откријат во составот на историското дело на љубопитниот и информиран писател — Лаоник Халхокондил (XV в.).

Превел од руски јазик
Ефтим КАФЕЦИСКИ

Evgenij P. NAUMOV (Moscow)

THE GIFT'S GRAMOTS OF THE DEYANOVIĆS
(Towards the Analysis of the Historical Sources from the
End of XIV Century)

S u m m a r y

As it is known, one of the large feudal states established after the decay of the Serbian and Greek Kingdom of Stephan Dušan was the Dejanovićs (Dragaši) Principality. There is no doubt that about the Dejanović's state the historical state knows much more than the neighbouring principalities or other political establishments of this period

From the gramots of Bothers Dejanović Joan and Konstantin we get to know much about the disposal of the feudal ownerships of their estates, about the rich gifts of land by the Dejanovićs themselves to different monastirs and churches. The existing historical monuments give us a possibility of showing the mutual relations between the Dejanovićs and other feudal rulers of that period. From the existing monuments (acts, narrations) we might get a lot of data about the life and work of Joan Dragaš and Konstantin, and the gifts they used to give to the sponsoring monasteries.

The Dejanovićs did not consider Dušan or Uroš as their relatives, that is why they used to say that once upon a time their father was one of the Dušan's inheritors.

The gramots of the Dejanovićs intended for gifts enable in research of some problems of the socio-political thought in the epoch after the decay of Dušan's state.